

Lidský kapitál a investice do vzdělání

Úvod ke sborníku z pracovní části konference

Dne 5. prosince 2014 v kongresovém centru Vysoké školy finanční a správní, o.p.s., proběhla pracovní část 17. ročníku konference Lidský kapitál a investice do vzdělání. V úvodním vystoupení (které jsem uveřejnil ještě před konáním konference) jsem řekl mj., že za „*reálný cíl považuji během následujících tří let připravit a prokomunikovat základní schéma komplexního programu takových reforem (včetně odpovědi na otázku, jak je realizovat v daných podmínkách), které by přeorientovaly fungování ekonomiky tak, aby mohl pokračovat dynamický a přitom trvale udržitelný růst, aby se obnovily tendence k vytváření vyšší míry rovnosti příležitostí pro společenský vzestup každého nezávisle na jeho startovní majetkové pozici, aby se podstatě zvýšila kvalita života člověka a postupně odstraňovaly hrozby, které vyvolává současný způsob ekonomického růstu i fungování společnosti*“. K tomu jsem dodal, že „*jsem optimista, ale doufám, že po dnešku, tj. po dnešním jednání a díky tomuto jednání, budu ještě více optimistický*“.

A mohu říci, že jsem ještě více optimistický, než jsem předpokládal. Myslím, že i každý z více než 60 aktivních účastníků sdílel pocit, že se jednalo o velmi vydařenou akci, která dosáhla stanovených cílů. Zúčastnilo se jí mj. šest profesorů, z toho tři (prof. P. Matějů, prof. Barták, prof. J. Vostatek) vystoupili s hlavními referáty v plénu. Dva nestoři (doc. P. Schráníl a doc. V. Pavlát, který z titulu doyena jednání konference uzavřel). Aktivně s příspěvkem vystoupilo ve studentské sekci deset studentů VŠFS a několik absolventů této univerzity.

Základní informace o sborníku

Sborník obsahuje:

1. Úvod
2. Diskusi, která probíhala na internetových stránkách při přípravě pracovní části konference
3. Analýzu formování a zhodnocování lidského kapitálu
4. Materiály z pracovní části konference v jazyce českém
5. Materiály z pracovní části konference v jazyce anglickém
6. Ohlasy na přednesené příspěvky a průběh pracovní části konference
7. Videodokumentaci
8. Fotogalerii

Průběh a stručné zhodnocení jednání konference

V dopolední části programu byly P. Matějů a členy jeho týmu prezentovány příspěvky, jejichž společným jmenovatelem bylo formování a zhodnocování lidského kapitálu, letos se zvláštním důrazem na rozdíly mezi muži a ženami. Výsledky prezentovaných analýz svědčí ve prospěch závěrů, k nimž došla řada našich i zahraničních ekonomů (Mechtenbergová, Jurajda, Mních a další), podle nichž školní známky představují signály, jejichž prostřednictvím studenti dostávají informace o svých schopnostech a talentu. Jsou-li v důsledku systematického zvýhodňování jedné skupiny proti druhé tyto signály zkreslené, má to významný vliv na úspěch v dalších životně důležitých soutěžích a situacích založených na konkurenci (přijímací zkoušky, úspěch na trhu práce), přičemž ti, kdo byli v počátečním vzdělávání systematicky zvýhodňováni, jsou v pozdějších soutěžích méně úspěšní než ti, kteří byli znevýhodňováni. Řada analýz, včetně našich (analyzována byla data z výzkumu PISA), ukazuje, že v počátečním vzdělávání jsou výrazně znevýhodňováni chlapci, kteří při stejných schopnostech dostávají horší známky než dívky. Komparativní analýza vlivu kompetencí na příjem založená na datech z mezinárodního výzkumu OECD zaměřeného na kompetence dospělých (PIAAC) ukázala nejen to, že v České republice je ve srovnání s jinými

evropskými zeměmi vliv kompetencí na příjem přesahující vliv formálního vzdělání extrémně slabý (prakticky žádný), ale také to, že v ČR je příjmové znevýhodnění žen vůči mužům největší ze všech porovnávaných zemí. Jinými slovy, rostoucí šance žen na dosažení vyššího (zejména vysokoškolského) vzdělání se zatím nepromítají do měřitelných úspěchů na trhu práce. Otevřenou otázkou je, do jaké míry je to mimo jiné výsledkem působení mechanismů zvýhodňování v počátečním vzdělávání. O tom, že by tomu tak mohlo být, svědčí výsledky ukazující, že ženy ve srovnání s muži na trhu práce kapitalizují více sociální původ (zejména vzdělání rodičů), zatímco muži více než ženy zhodnocují dosažené vzdělání. Současně se ale ukazuje, že u žen má vzdělání velmi silný vliv na formování jejich pracovních orientací a hodnot, které je osvobozují od společenských tlaků tradičně je připoutávající k domácnosti a rodině. Provedené analýzy využívající dat z Evropského výzkumu hodnot přesvědčivě dokazují, že s rostoucím vzděláním se hodnoty žen a mužů výrazně sblíží, tj. ženy se stávají otevřenější změnám, jsou méně konzervativní a více zaměřené na výkon a úspěch. Komparativní analýza současně prokázala, že ve formování pracovních orientací žen se v mnohem větší míře prosazují individuální preference než strukturální podmínky a omezení. Tím se zpochybňuje konzervativně feministický výklad formování pracovních orientací žen založený na představě o klíčové roli omezujících společenských podmínek (bariéry diskriminační povahy) a větší empirickou oporu naopak získává preferenční teorie Hakimové silně korespondující s představou, že modernizace sebou přináší individualizaci projevující se zejména ve formování životních preferencí a životních stylů žen (Giddens).

V navazující pracovní části konference probíhající v sekcích zaměřených zejména na vzdělávací a penzijní systémy probíhala diskuse k hypotéze, podle které nejobecnější příčinou současných problémů ekonomických i sociálních problémů je to, že doposud nedošlo k přeorientaci stávajícího modelu setrvačného vývoje směrem ke **společnosti produktivních služeb**, tj. modelu rozvoje, jehož těžištěm a hnacím motorem jsou produktivní služby bezprostředně spojené a nabýváním, uchováním a uplatněním lidského kapitálu. Zvláštní pozornost byla věnována hrozbám a příležitostem, spočívajícím v prosazení, resp. pokračujícího blokování komplexních reforem v oblastech sociálního investování a sociálního pojištění. Pozornost se zaměřila zejména na dva okruhy:

- Jak spolu vzájemně souvisí reforma penzijního systému (a důrazem na reformu tzv. prvního pilíře, tak aby byl plně zásluhový a flexibilní z hlediska volby různých životních trajektorií) a reformy v oblasti financování vzdělání a zdravotnictví. (Kdy cílem reforem je vytvoření podmínek pro plný rozvoj a uplatnění schopností lidí jako faktoru ekonomického růstu i naplnění kvality života.)
- Čím je ohrožena včasná realizace reforem. Zde bylo předneseno několik vynikajících příspěvků zabývajících se mj. vztahem mezi korupcí a reformami či mezinárodním kontextem reforem.

S využitím poznatků, které konference přinesla, připravíme vědeckou monografii, která se bude věnovat problematice přechodu ke společnosti založené na produktivních službách bezprostředně působících na nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu (konceptu nezbytných reforem a společenskému kontextu jejich přípravy a prosazení).

Z toho vyjde příští, tj. 18. ročník konference, která bude zaměřena na projednání uvedené problematiky na reprezentativním mezinárodním vědeckém fóru.

Poznámky k uveřejněným materiálům

Příspěvky v diskusi, která probíhala na internetových stránkách při přípravě pracovní části konference, jsou zveřejněny v tom pořadí, v jakém byly dodány a publikovány na internetových stránkách diskusního fóra. Obsahují datum zveřejnění. Diskuse probíhala intenzivně od konce července a byla mimořádně bohatá i zajímavá. Její součástí je i anketa

(obsahující podrobné vyjádření některých účastníků diskuse) k pracovní verzi monografie, kterou se podařilo připravit necelý měsíc před konáním pracovní části konference.

Analýza formování a zhodnocování lidského kapitálu představuje tři úvodní vzájemně propojená vystoupení týmu P. Matějů založenou na datech z mezinárodního výzkumu OECD zaměřeného na kompetence dospělých (PIAAC).

Materiály z pracovní části v češtině uveřejňujeme dle jednotlivých tematických bloků, do kterých byly zařazeny, a v pořadí podle jména autorů.

Materiály z pracovní části v angličtině uveřejňujeme odděleně. Hlavním důvodem je, že jednacím jazykem příštího ročníku konference bude angličtina. Potenciální zahraniční účastníky chceme zveřejněním převážně koncepčních materiálů v jazyce anglickém informovat o zaměření konference a hlavních otázkách, které budou diskutovány.

Ohlasy na konferenci uveřejňujeme v abecedním pořadí včetně reakcí na ně (tak, jak byly dodány do konce roku 2014).

Radim Valenčík 14. 1. 2015

Přílohy k úvodu k pracovní verzi sborníku

Příloha 1: Témata navržená k projednání na pracovní části konference

1. Nejobecnější příčinou současných problémů je to, že doposud nedošlo k přeorientaci stávajícího setrvačného vývoje směrem ke společnosti produktivních služeb, tj. společnosti, těžištěm ekonomiky, které jsou produktivní služby bezprostředně spojené a nabýváním, uchováním a uplatněním lidského kapitálu.

Témata:

Vymezení společnosti produktivních služeb v kontrastu ke stávajícímu typu ekonomického růstu a společenského vývoje.

Zdůvodnění, proč je pojem „společnost produktivních služeb“ přesnější než pojmy „vzdělanostní společnost“, „znalostní ekonomika“ apod.

Srovnání zrodu společnosti produktivních služeb s průmyslovou revolucí.

2. Ekonomický růst může být současně exponenciálně dynamický a trvale udržitelný, resp. dokonce musí být exponenciálně dynamický, aby byl trvale udržitelný. Základem tohoto typu růstu jsou produktivní služby, které mají efekty znázorněné následujícím obrázkem:

Témata:

Identifikace a katalogizace všech možností spojených s a) rychlejším profesním startem, b) zvýšením výkonnosti, c) prodloužením zenitu profesní dráhy, d) prodloužením horizontu

produktivního uplatnění (v oblasti vzdělávání, péče o zdraví, výchovy, rekreačních a relaxačních aktivit, péče o rodinu, v oblasti kultury apod.)

Komplementarita uplatnění osob různého věku při vhodně volené dráze profesního uplatnění a vhodných formách týmové práce.

Rozvoj inovačních schopností, zvyšování dynamiky inovací umožňujících odpoutávat ekonomický růst od závislosti na omezenosti některých přírodních zdrojů.

3. Rozhodující podmínkou přechodu k ekonomice produktivních služeb je zainteresovanost subjektů působících v oblasti produktivních služeb spojených s nabýváním, uchováním a uplatněním lidského kapitálu; vytvoření zpětných vazeb mezi efekty produktivních služeb a financováním těchto subjektů, může podstatným způsobem přispět k vyšší dynamice ekonomického růstu, pozitivním změnám jeho charakteru a zvýšení kvality života lidí.

Témata:

Identifikace a katalogizace všech oblastí, v nichž se již nyní ekonomické efekty, které vznikají v oblasti produktivních služeb, vracejí těm ekonomickým subjektům, které se o ně zasloužily.

Identifikace a katalogizace všech oblastí, v nichž je žádoucí či nezbytné příslušné zpětné vazby vytvořit.

Navržení mechanismů, podmínek či pravidel, jejichž uplatnění či zavedení by příslušné zpětné vazby vytvořilo.

Zdůvodnění toho, proč bez vytvoření zpětných vazeb vznikají bariéry zrodu ekonomiky založené na produktivních službách.

4. K prosazení nové ekonomiky, tj. ekonomiky produktivních služeb, je nutný komplex vzájemně provázaných reforem v odvětvích sociálního investování a sociálního pojištění (zejména vzdělání, péče o zdraví a penzijního pojištění).

Témata:

Problematika financování vzdělání, zejména vysokoškolského z hlediska dlouhodobé uplatnitelnosti absolventů.

Problematika financování zdravotní péče, zejména z hlediska prodloužení zenitu a horizontu produktivního uplatnění.

Optimalizace penzijního systému z hlediska identifikace a zpětné alokace ekonomických efektů vznikajících působením produktivních služeb (tj. řešení otázky, jak musí být penzijní systém postaven, aby se v něm do nejvíce projevíly efekty produktivních služeb).

Identifikování a katalogizace vzájemné podmíněnosti reforem v jednotlivých odvětvích sociálního investování a sociálního pojištění.

Reformy v dalších oblastech produktivních služeb.

5. Neschopnost vytvořit si realistickou představu o možnosti exponenciálně dynamického trvale udržitelného růstu je gnoseologickou příčinou vzniku a šíření představ o katastrofickém či silovém řešení problémů spojených s existencí nepřekonatelných bariér růstu (formou reglementace spotřeby, omezení počtu obyvatelstva apod.). Tyto představy následně zvyšují intenzitu pozičního investování, jehož důsledkem je ekonomická segregace a oslabování institucionálního systému společnosti působením struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Návazně pak dochází k deformování reforem v oblastech systémů sociálního investování a sociálního pojištění, zneužívání jejich objektivní nezbytnosti k aktivitám poškozujícím společnost.

Témata:

Popis projevů katastrofického či silového řešení současných problémů.

Vymezení a modelování pozičního investování, návazně pak jeho důsledků s využitím teorie her.

Identifikování a katalogizace forem deformování a zneužívání reforem.

Popis a modelování působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad s využitím teorie her.

Neschopnost vytvořit se reálnou představu o možnosti exponenciálně dynamického a současně trvale udržitelného rozvoje jako "spouštěcí" mechanismus eskalace pozičního investování a jeho přerůstání ve vznik a rozrůstání se struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

6. Hrozby a příležitosti, které vytváří současná doba v jednotlivých zemích, umožňují spolu s využitím teorie otevřít cestu k prosazení koncepčních komplexních reforem v oblastech sociálního investování a sociálního pojištění. K analýze bariér, které vznikají mezi teoretickým řešením a jejich uplatněním v praxi, je možné i nutné využít teorii her, zejména při analýze pozičního investování a při analýze působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

Témata:

Analýza reality z hlediska hrozeb i příležitostí souvisejících s nutností a možností komplexních reforem v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění.

Možnost aplikace teorie her k analýze společenského dění z hlediska prosazení reforem v oblastech produktivních služeb – vyhodnocení zkušeností a doporučení.

Příloha 2: Úvodní slovo k pracovní části konference (R. Valenčík)

Dnešnímu jednání pracovní části 17. ročníku Lidský kapitál a investice do vzdělání předcházela:

1. Hlavní část konference, která proběhla 4.11.2014 ve spolupráci s CERGE a o jejíchž výsledcích budou referovat první tři vystoupení z dílny týmu P. Matějů.

2. Intenzivní diskuse k obsahovému vymezení konference, která byla zahájena 1. 8. 2014 a v rámci které bylo zveřejněno více než 60 příspěvků téměř 40 autorů.

Vzhledem k posunutí termínu konference se podařilo připravit i pracovní verzi monografie, která bude jedním z výstupů konference. Na anketu vztahující se k pojetí, obsahu a zpracování této monografie odpovědělo téměř 20 autorů. Došlo tak k podstatnému posunu v „prokomunikování“ klíčových otázek a předpokládám, že dnes, kdy tu společně sedíme, pokročíme o velký kus dopředu.

Během minulého měsíce jsem byl na dvou významných akcích, které s obsahem dnešní konference velmi úzce souvisejí:

- Konference k reformě penzijního systému, kterou uspořádala Potůčkova komise.

- Tradiční konference „Reprodukce lidského kapitálu - vzájemné vazby a souvislosti“, kterou pořádala Vysoká škola ekonomická v Praze.

Průběh a obsah příspěvků na obou konferencích mě přesvědčil o tom, že nejen aktuální, ale naprosto neodkladnou záležitostí se stala příprava odborně fundovaného materiálu (typu vědecké monografie), který by dal odpověď na otázky, o co jde v současné době, proč se vyhrtyly problémy, jaké mají příčiny, jak tyto problémy řešit. Jsem přesvědčen (a patrně to tak všichni cítíme), že současná doba je dobou určitého historického excesu, se kterým se musíme vyrovnat.

Námítka, že jsme příliš malou zemí na to, aby se výše uvedené mohlo podařit, neobstojí.

V době, kdy větší a silnější mají tendenci řešit své problémy jejich přenášením na menší

a slabší, je právě z pozice země, jako je třeba naše, podstatu problémů lépe vidět. Nehledě na to, že pokud ke kvalifikované a komplexní reflexi doby nastal čas, je každý pokus krokem vpřed, ať jej udělá kdokoli. Na základě toho pak lze spojit síly.

Za svou osobu přitom prohlašuji, že pokud uvidím kdekoli na světě nadějnější pokus o řešení výše uvedených otázek, tj. o kvalifikovanou a komplexní reflexi doby a současně nalezení východisek ze současných problémů, budu považovat za povinnost se o spolupráci s takovým týmem pokusit. Předpokládám, že u nás i v zahraničí budeme partnery pro naplnění tohoto programu postupně nacházet. Pokud se o výsledcích práce některých z nich dozvíme během dnešního jednání, bude to velmi cenné.

Za reálný cíl považuji během následujících tří let připravit a prokomunikovat základní schéma komplexního programu takových reforem (včetně odpovědi na otázku, jak je realizovat v daných podmínkách), které by přeorientovaly fungování ekonomiky tak, aby mohl pokračovat dynamický a přitom trvale udržitelný růst, aby se obnovily tendence k vytváření vyšší míry rovnosti příležitostí pro společenský vzestup každého nezávisle na jeho startovní majetkové pozici, aby se podstatě zvýšila kvalita života člověka a postupně odstraňovaly hrozby, které vyvolává současný způsob ekonomického růstu i fungování společnosti.

Jsem optimista, ale doufám, že po dnešku, tj. po dnešním jednání a díky tomuto jednání, budu ještě více optimistický.